УДК 821.161.2 - 1.09: 82 - 343

Лебединцева Н. М.

МІФ ЯК ПАМ'ЯТЬ ПРО ВІЧНЕ ПОВЕРНЕННЯ У ПОЕТИЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ ВАСИЛЯ ГЕРАСИМ'ЮКА

У статті подається послідовний аналіз поетичного доробку В. Герасим'юка, представленого збірками «Була така земля» та «Папороть», – як художнього осмислення митцем екзистенційної ситуації межі тисячоліть. Акцентується увага на міфотворчому аспекті поетичного світовідчуття, характерному для поезії В. Герасим'юка, зокрема на ідеї «вічного повернення», духовного спадку та пам'яті предків. Проблема вибору сучасним українським поетом власної ідентифікаційної парадигми тлумачиться як ритуальна духовна ініціація, перехід на інший, новий рівень самоусвідомлення.

Ключові слова: *міфотворчість, ритуал, пам'ять, минуле, циклічність, сакральний світ.*

В статье проводится последовательный анализ поэтического творчества В. Герасимьюка, представленного сборниками «Була така земля» и «Папороть», – как художественного осмысления экзистенциальной ситуации на грани тысячелетий. Акцентируется внимание на мифотворческом аспекте поэтического мировосприятия, характерном для поэзии В. Герасимьюка, в частности на идее «вечного возвращения», духовного наследия и памяти предков. Проблема выбора современным украинским поэтом собственной идентификационной парадигмы рассматривается как ритуальная духовная инициация, переход на другой, новый уровень самосознания.

Ключевые слова: *мифотворчество, ритуал, память, прошлое, цикличность, сакральный мир.*

The paper provides a detailed analysis of two books of poems by V.Herasymiuk There was a land and Fern as artistic representation of the existential situation of the millennium. The author's attention is focused on the mythological structure of the poet's world perception with special emphasis on the concepts of the «eternal return», the spiritual heritage, and the ancestor's memories. The problem of choice of the identification paradigm by the contemporary Ukrainian poet is interpreted as a ritual of spiritual initiation, an act of transcendence to a new level of consciousness.

Key words: *mythmaking, ritual, memory, past, cyclic recurrence, sacral world.*

Творчість Василя Герасим'юка традиційно пов'язують із містично-міфологічним виміром поетичного світовідчуття. Вже в першій його збірці І. Дзюба зауважує характерну, суто Герасим'юкову специфіку творення художнього тексту, яка робить його неповторним культурним досвідом, – магію «позачасовости» і «надпросторовости» [4, с. 9]. Його вірші, дійсно, мають своєрідний оповідно-монотонний ритм, який буквально зачаровує, вводить у легкий психологічний транс, особливо коли читати їх уголос, до того ж вони й за символічними малюнками часто нагадують циклічно повторювані медитативні заклинання або таємничі візії-сновидіння провидця. Тому кожен критик (читач) реагує на поезію В. Герасим'юка по-своєму, відповідно до власних інтерпретативних підходів. А. Дністровий, наприклад, пояснює містичність його текстів через «етику відповідальності», як «духовний вихід за межі суб'єктно-об'єктних відношень», коли містика «є буттям, яке розгортається в мені (суб'єкті)» [5]. І. Андрусяк відчуває в поезії митця насамперед «надривну заглибленість у гуцульську мітопоетику» [1]. Для К. Москальця такий поетичний вимір – «певний різновид релігійного екзистенціалізму» [7, с. 307], який до того ж базується на «суцільній просотаності музикою», специфічному ритмі та інтонаціях [6, с. 54]. Але, мабуть, найбільш точно сформулював сутність творчості В. Герасим'юка та магію його поетичного світу той-таки І. Дзюба: «Це один з небагатьох наших поетів, у віру яких віриш, бо відчуваєш її в тканині мовлення, в ставленні до світу й людини, в

неухилянні від ризикованих запитань, від бачення людського блюзнірства, але й – по всьому – помічанні десь на скелі маленького павучка, що «тче образ Богородиці»…» [4, с. 20].

Художній світ Василя Герасим'юка, особливо якщо розглядати його в динаміці становлення (або ж оприявнення через поетичну творчість), побудований за принципами міфотворення (міфо-світу) і закорінений у законі вічного повернення, циклічності світобудови. Він насичений голосами і пам'яттю минулого, передчуттям прийдешнього, постійним заглибленням у причини й наслідки теперішнього моменту існування («тут-буття»). Це цілісне плетиво миттєвих емоцій і глобальних катастроф, буденних спостережень/сварок/щоденної роботи і концентрованого досвіду виживання поколінь, – жива тканина буття, яку інтуїтивно – на рівні передсмислів – відчуває й переживає митець. Тому поет В. Герасим'юка – це «поет у повітрі», медіум, який існує на межі сакрального і профанного світів:

до древа життя сам себе я прибив.
До дерева того, в якому я жив.
І жити не годен, і вмерти не годен.
(«Мешканець: сонет»)

Якщо відчитувати вірші В. Герасим'юка послідовно, так, як вони розміщені в його поетичних збірках, то можна зауважити, що відображене в них співвідношення сакрального і профанного вимірів буття постійно проходить ряд закономірних трансформацій. Спочатку поет осмислює процес тривання первісного міфу як онтологічної даності («І я заплющив очі. І в мені – / немовби світло первісне, коли / крізь воду ніби дивишся … в утробній тьмі, де кров і піт живуть, / і плач живе, коли ніхто не плаче.» – «На ту стаєньку вийшов я вночі…»). Це архаїчна єдність-розчинення в природному середовищі, наповненому сакральними смислами. Далі відбувається поступове, болісне відривання людини від міфу, яке обов'язково супроводжує процес дорослішання свідомості й провокує активізацію бунтівних, агресивних настроїв. Це так звана стадія переходу (або спроби переходу) на інший рівень самоусвідомлення («…коли в тобі зрубали / високу і горду смереку, / не притримуй – хай падає/ і боляче придавить серце … І тоді / відітни верхів'я, / бо з поверженим – не підведешся. / Навіть із верхів'ям смереки. / Відітни!» – «Дидактичний етюд (І)»). Цей етап, власне, є початком ініціації, ритуального входження до спільноти обраних через ритуальну (або символічну) смерть як випробування духовної міцності («Сину Людський, / ти стаєш у чоловіче коло, / ти готовий до цього древнього танцю/ тільки тепер. / З хрестом за плечима. / З двома розбійниками. / Тільки раз.» – «Чоловічий танець»), що, у свою чергу, призводить до втрати основоположного міфу, а отже – до ідентифікаційної кризи особистості («Сліпу свободу видихнемо! Грім/ паде в потоки – вірить тільки водам, / бо Царством задихається Господнім, / бо страхом захлинається людським.» – «Я вижив тут, і я тобі віддам…»). Наслідком такої кризи стає психологічне відчуття катастрофи, руйнування сакрального космосу («Я сказав про підземні стежки, / і мене не впізнали» – «Я промчався тунелем тих літ…»), а відтак, виникає синдром провини/спокути гріха відчуження («Дванадцять сивих суддів сидять / у сутінках під стіною, / а я ховаю очі, як тать. / Що стало, старці, зі мною?» – «Дванадцять сивих суддів сидять»). І, зауважте, спокута ця може бути здійснена тільки через вербалізацію сакральних смислів, особливо коли йдеться про поета, митця («…я вірші пишу / в татовій хаті / доки сидять / під стіною на лаві / мої предки / вбиті й потяті. / …/ моя душа, / як труна смерекова, / приймає прах, / вивільняючи душі.» – «Я вірші пишу…»). Далі, в процесі реалізації через творчість, герой переживає момент екзистенційного сумніву («я вже втомився від язицьких явид,/ мене вже не катує жоден знак, / хоч поруч віщий цвіт жере диявол,/ і брат сестру січе на дрібен мак.» – «Я бачу інший серпень…»), який призводить до тепер вже осмисленого вибору свого життєвого призначення (покликання), у результаті якого й досягається остаточне осягнення міфу як священного спадку і необхідності його свідомого відтворення/відродження у слові (цей рівень світосприйняття послідовно відображає, наприклад, цикл «Поет у повітрі»: «В порожнім повітрі зірветься одне тільки слово – / не з губ, а з землі – із холодних космацьких отав.» – «Третій вірш»):

І ми не курви, хоч не йдем на ви. І Він, хлопці, є.
І місто це є. І сонце над ним ще встає.
І завтра, як завше, все почнеться зі слова.
(«Київська повість»)

Таким чином відбувається відновлення й утвердження циклічного тривання первісного міфу.

Як бачимо, поетичний доробок В. Герасим'юка (у даному випадку представлений збіркою вибраного «Була така земля» [2]) виразно фіксує основні моменти «переживання» буття, форми співіснування і взаємодії людського світу та сакрального часопростору в їх закономірній послідовності, водночас відображаючи цілісний процес самоідентифікації митця.

Одна з останніх на сьогодні збірок поета – «Папороть» – не є винятком, і так само відтворює/ активізує важливі миті проникнення в глибинні пласти існування людини [3]. Поет так само гостро відчуває світ самим єством, він пронизаний буттям, природними ритмами, пам'яттю, голосами, відлуннями, він відчуває пульсацію землі так само добре, як і подих повітря. Однак у цій збірці, на відміну від попередніх, з'являється новий «тембр» – тривоги, песимізму, «богопокинутості».

Складаючись із двох розділів – поезій останнього (чи то пак нового – з огляду на тисячоліття) часу («Суха різьба») та вибраного з попередніх збірок – своєрідного підсумку творчості «останньої чверті минулого століття» («Чорні хлопці»), ця книга може вважатися знаковою не лише для творчого шляху митця – як екзистенційне осягнення стану зрілої мудрості, але й для етнічного буття загалом – як симптоматичний етап переходу,

зламу тисячоліть. Тим більше, що для українського етносу попереднє століття виявилось доволі трагічним досвідом.

Без сповіді, без причастя,
невільник гріха навік,
волочачи своє щастя,
відходив двадцятий вік.
(«Без сповіді, без причастя…»)

Вірогідно, тому й з'являється саме в цій збірці суто хронологічний – часовий, а не подієвий рівень існування людини. Це межа XX – XXI століття, профанний світ, який, перекручуючи, примітивізуючи міф, руйнує його («Ви поставили свою правду про Спасителя/ Понад самого Спасителя» – «Друге послання Дмитра з Кутів до галичан»). Сакральний світ загрожений, земля «хвора й німа» («Ідуть прокажені…»), смерть стає остаточною і незворотною, і в заметеному снігом домі поета – мертвий ангел («Диптих»).

В результаті – міф сам відмовляється від людини (нас «позбулися наші міфи!» – «Навіть не фарсом трагедія стала – жартом…»). Це досить показовий нюанс. Зазвичай вважається, що людська спільнота є носієм міфологічних уявлень про світ, і тривання, чинність міфу залежить від людини. У В. Герасим'юка – навпаки – сакральний світ вічний, він завжди існував, і буде існувати, він не може бути знищений («Плоть / не погасає – вічний лет, / коли Спаситель є поет, / а слово є Господь» – «Ars Poetica»). Натомість людина, втрачаючи зв'язок із міфом, випадає з природного циклу буття і потрапляє в екзистенційну пустку. «МЕНЕ ЗАБУВАЮТЬ МЕРТВІ» – пише поет, і це найгірше, що взагалі може трапитись, адже далі – лише «суцільний змрок» («Зміни є. Несуттєві. Зима стала задовга…»). Втрата зв'язку з мертвими (предками, минулим, пам'яттю, родом, духовним спадком тощо) автоматично призводить до втрати життя – як наповненої важливим смислом духовної самореалізації особистості. І тоді поет перетворюється на леправого, жебрака, він зависає в повітрі, в якому зник дзвін («Поет у повітрі. Перший вірш.»), і здатен лише голосити за померлим – втраченим минулим.

Не сядуть леправі до столу, бо столу нема.
Вони до землі припадають, що хвора й німа.

І навіть жебрак чи поет України-Руси
підняти їх може лиш голосом. Поголоси.
(«Ідуть прокажені. Інакша їх нинішня путь…»)

Хвора й німа земля – знак нового тисячоліття, час апокаліпсису. Перманентний плач за втраченим минулим (або й за несправдженим майбутнім) – характерна прикмета української поезії. Прокажені (поети?), більше не маючи «всевидющого жезла у першій руці», не знаючи напрямку руху, йдуть навмання – якщо взагалі йдуть, бо «між іншим, давно вже прийшли». Це все ще життя, але тепер воно позбавлене принципу вічного тривання/ повернення до початків, це життя, в якому «немає дороги назад».

Такі самі зміни відбуваються і зі смертю. У сакральному вимірі смерть є ритуальним, природним, навіть циклічним переходом в інший буттєвий вимір. Вона не лише частина, а й передумова існування. Це смерть як вічне повернення, смерть як любов, смерть як Бог, смерть як життя – «у сонячнім промінні» («Заклинання»). Натомість XXI століття породжує у світі поета іншу смерть – апокаліптичну, остаточну, незворотну. Коли помирають ангели і мертві (!) перестають пам'ятати живих. Коли тяжко рветься «древнє чоловіче коло». Коли «час прозрінь потоплено, як дзвін» («Потоплений час»). Тому в «Папороті» смерть стає свідченням (і свідком) поразки, крапкою в кінці шляху:

В смертельних кільцях здавила
історія, як змія.
На силу не встала сила.
Хай буде воля твоя.
(«Без сповіді, без причастя…»)

Однак саме ця незворотність смерті може стати поштовхом до спротиву, боротьби, заперечення неминучості катастрофи – наш світ (у даному випадку йдеться про Україну) мусить жити, бо тепер у нього немає іншого виходу:

Хай нас не буде, хай немає,
хай смерть сама переконає
у тому нас, що нас нема.
А ти безсмертна – кожен знає,
бо в тебе виходу немає,
коли сама, як смерть сама.
(«Нічні дзвони Володимирського»)

Україна (як онтологічна сутність), доведена до краю, опинившись сам на сам зі смертю, просто «приречена» на життя. Цей «трагічний оптимізм» запускає усвідомлення колективної співпричетності, замість «я і світ» на перший план виходить категорія «ми» («Ти не простиш. Бо сам один не простиш / те, що прощається тільки в спільній молитві» – «Сонет прощення»). Так апокаліпсис перетворюється на можливість – спокуту провини:

Світлом стало небо нічне.
Чаша не обмине.
(«Добре знаєш – ти не один…»)

Отже знову, згідно з законами сакрального часу, загибель світу – потенційно – може стати його початком, переходом до нового, інакшого світу. Це випробовування, ініціація, яку не пройшло (принаймні, в українському вимірі) століття двадцяте – «невільник гріха навік», але має здійснити століття двадцять перше,

бо кожна смерть від кохання і за свободу
тут не зникла безслідно.
(«Космач»)

Але тепер – на початку нового тисячоліття – поет не прагне повернення назад, до джерел «язичницького християнства». Він просить у Бога «не жертви, а милости» («Я написав книгу зневіри…») – прощення і благодаті. Цю формулу можна тлумачити як знакову для художньої концепції В. Герасим'юка. Для нього Жертва символізує ритуальне вбивство, яке забезпечує відновлення і циклічне тривання старого міфу (традиції). Нато-

мість Милість є провісництвом нової реальності, нового міфу (а якщо згадати історію християнства, то й нової – нашої – ери). Відповідно, якщо XX століття пройшло під знаком жертовності (гріха, ритуального вбивства, мучеництва), то століття XXI має стати часом прощення, милості. Це, фактично, зміна символу віри, зміна пророцтва («так, як нам написано, не буде!»). У такому контексті самогубство героя стає викликом світові, перевіркою на міцність, духовну зрілість. Недарма назва книги, яку завершує вірш про самогубство, – суха різьба – означає найвищий, досконалий рівень творчості (у бесіді з К. Москальцем В. Герасим'юк пояснював, що «суха різьба – це аристократизм гуцульського мистецтва, остаточно зафіксована формула станів і почуттів» [7, с. 302]).

Промовистою є й назва збірки: папороть – те, що людина вічно шукає і ніколи не знайде, те, що становить смертельну небезпеку й обіцянку вічного щастя водночас. Вона «краще від нас знає про вічне повернення, як і про те, що повернення не буває» [7, с. 297].

Фінальний акорд останнього вірша «Сухої різьби» (як і всієї «книги зневіри») – «відривання п'ят» від карнизу – можна тлумачити і як свідчення поразки, втечу від світу через самогубство, і як трансцендентний крок, перехід в інший вимір буття. Кожен має вирішити сам. І зробити свій вибір. А от чи стане цей вибір черговим етапом переходу на новий рівень існування й самоусвідомлення, а чи лише тривалою передсмертною агонією – наразі питання залишається відкритим.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрусяк І. Поет у повітрі [Електронний ресурс] / Іван Андрусяк. – Режим доступу : http://maysterni.com/userreview.php?id=11190.
2. Герасим'юк В. Була така земля : [вибране] / Василь Герасим'юк. – К. : Факт, 2003. – 392 с.
3. Герасим'юк В. Папороть : [поезії] / Василь Герасим'юк / [післям., упор. другого розд. і коментарі К. Москальця]. – К. : ВЦ «Просвіта», 2006. – 328 с.
4. Дзюба І. І є такий поет : [передмова] / Іван Дзюба // Герасим'юк В. Була така земля : [вибране]. – К. : Факт, 2003. – С. 7–20.
5. Дністровий А. Археологія етнічної пам'яті [Електронний ресурс] / Анатолій Дністровий. – Режим доступу : http://maysterni.com/userreview.php?id=11186.
6. Москалець К. Навіщо поет у повітрі ? / Костянтин Москалець // Москалець К. Гра триває : [Літературна критика та есеїстика]. – К. : Факт-Наш час, 2006. – С. 55–74.
7. Москалець К. «Папороть» : етика і поетика : [післямова] / К. Москалець // Герасим'юк В. Папороть : [поезії]. – К. : ВЦ «Просвіта», 2006. – С. 294–322.

© Лебединцева Н. М., 2010

Стаття надійшла до редколегії 25.06.10 р.